

ÇAY ÜRETİCİSİNİN TADI YOK: TABAN FİYAT, TAVAN FİYAT OLDU!

Doğu Karadeniz'in vazgeçilmezi çay

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en önemli ürünü olan çay, yaklaşık 800 bin dekarlık alanda 200 bin üretici tarafından üretiliyor. Üretilen çayın yaklaşık yarısı ÇAYKUR, kalan yarısı ise özel sektör tarafından satın alınıyor.

Çizelge-1 Yaş Çay ve Kuru Çay Üretimi (Ton)

Yıllar	ÖZEL SEKTÖR	ÇAYKUR	TOPLAM	KURU ÇAY ÜRETİMİ
2014	633.413	628.442	1.263.915	246.000
2015	620.103	680.921	1.325.853	260.000
2016	611.525	687.515	1.299.040	253.312
2017	746.134	525.363	1.271.496	254.000
2018	741.692	732.536	1.474.228	297.000

Kaynak; Çay Sektörü Güncel Durum Raporu (2018), Rize Ticaret Odası

Çaylıkların yüzde 82'si 10 dekardan daha küçük

Çay tarımı ruhsata bağlı bir tarımsal faaliyet olup, ruhsatı olmayan üreticiler yaş çay satamazken, kamu veya özel sektör işletmeleri ruhsatı olmayan üreticilerden yaş çay satın alamıyor. Çay üretimi yapılan alanların %46'sı 5 dekardan daha küçük olup, üreticilerin %73'ü bu alanları kullanıyor. 10 dekardan küçük alanların toplam çaylık alanlar içindeki payı %82 iken, bu alanları kullanan üreticiler toplam üreticilerin %95'ini oluşturuyor.

Çizelge-2 Çay Üretim Alanları ve Üretici Sayıları

Alan Aralığı (Dekar)	Üretici Sayısı	Oranı (%)	Çaylık Alan (Dekar)	Oranı (%)
00 - 0,49	1.505	0,76	527	0,07
0,5 - 0,99	8.185	4,15	6.124	0,78
1.0 - 1,99	39.800	20,19	56.142	7,19
2.0 - 4,99	93.663	47,50	295.653	37,84
5.0 - 9,99	43.699	22,16	284.413	36,40
10 - 14,99	7.741	3,93	88.907	11,38
15 - 19,99	1.737	0,88	28.600	3,66
20 - 24,99	533	0,27	11.498	1,47
25 - 99,99	306	0,16	9.470	1,21
TOPLAM	197.169	100	781.334	100

Kaynak; Çay Sektörü Raporu-2018, ÇAYKUR

ÇAYKUR alımda kota uyguluyor

ÇAYKUR'a ait 46 fabrikanın günlük kapasitesi 9.100 ton iken, özel sektöre ait 229 fabrika 10.000 tonluk günlük kapasiteye sahip. ÇAYKUR'un çay hasadında iki ayrı kota uygulaması bulunmaktadır. Birincisi üreticinin bir sürgünde vereceği azami çay miktarıdır. Bu miktar sürgün dönemi başında ÇAYKUR tarafından açıklanmaktadır. Sıcak ve yağışlı geçen bazı yıllardaki istisnai dördüncü sürgün dönemi haricinde, yaş çay alımı genel olarak üç dönem halinde gerçekleştirilmektedir. 2018 yılında dekardan birinci sürgün döneminde 570 kg, ikinci sürgün döneminde 500 kg, üçüncü sürgünde ise 400 kg ürün satın alınması planlanmış ve uygulanmıştır. Bu yıl ise birinci sürgün döneminde dekardan en fazla 500 kg çay alınacağı

açıklandı. Açıklanan miktarın ÇAYKUR'un kuru çay satış hedeflerine uygun olması gerekirken, bunun uygulanmadığı görülmektedir. Örnek olarak 2017 yılının birinci sürgün döneminde 400 kg olarak açıklanan miktar, genel seçimler nedeni ile 2018 yılında 570 kg/dekara çıktı.

Yaş çay alımındaki ikinci kota uygulamasını, üreticinin günlük olarak satabileceği çay miktarı ile ilgili olan uygulama oluşturuyor. ÇAYKUR bu miktarı, günlük işleme kapasitesine bağlı olarak, toplam çaylık alanı göz önüne alarak belirliyor. Bu durumda bir dekar çaylık alan için hesaplanan günlük miktar 10-15 kg olabiliyor. Her gün ürün teslimatı uygulanabilir olmadığından 5 dekara kadar çay bahçesi olanlar haftada 3 gün, 5-10 dekar olanlar 4 gün, 10 dekardan büyük çay bahçesi olanlar çay evlerinin açık olduğu haftada 6 gün ürün teslimatı yapabiliyor. ÇAYKUR'un günlük işleme kapasitesinin üzerinde olduğu için almadığı, üreticilerin teslim edebileceği miktarın üzerindeki yaş çaylar özel sektöre alınıyor. Üreticinin bu sıkışık çaresizliği ve örgütsüzlüğü özel sektöre yaş çay fiyatını ÇAYKUR tarafından açıklanan fiyatın çok altına indirme fırsatı veriyor.

2019 yılı yaş çay alım fiyatı 2,90 TL

Tarım ve Orman Bakanı Dr. Ekrem Pakdemirli yaş çay alım taban fiyatını 16 Mayıs 2019 tarihinde, 2016 yılından bu yana değişmeyen 13 kuruşluk destekleme ve 2,90 TL taban fiyat ile birlikte 3,03 TL olarak açıkladı. 2018 yılında destekleme ile birlikte yaş çay alım fiyatı 2,45 TL olarak uygulanmıştı.

Kota uygulaması taban fiyatı tavan fiyat haline getiriyor

2019 yılında üreticilerden birinci sürgün döneminde dekardan alınacak yaş çay miktarı 500 kg olarak açıklandı. Bir önceki yıla göre daha düşük olan bu miktar, çay üreticilerinin önceki yıla göre daha fazla miktarda ürününü özel sektöre vermek zorunda bırakacak. Bu durum nedeni ile özel sektöre yönelen üretici, ürünlerini 2 TL'den, bir yıla uzayan vadelerde 2,90 TL'ye kadar değişen fiyattan satmak zorunda kalıyor. Yaş çay alımlarında yaşananlar, Bakanlık tarafından açıklanan 3,03 TL'lik fiyatı, taban fiyat değil tavan fiyat haline getirmiştir.

Kuru çay fiyatlarının, piyasayı regüle eden ÇAYKUR tarafından enflasyonu artırmaması için artırılmayıp düşük tutulması, özel sektörün yaş çay alımındaki fiyat politikasını doğrudan etkilemektedir. TÜİK verilerine göre son beş yılın Ocak ayındaki çay fiyatları Çizelge-3'de yer almaktadır. TÜİK Parasal Değerleri Güncelleme Aracından yapılan hesaplamada, 2015 yılının Ocak ayında 18,3257 TL olan değer, bu fiyat ve yıl baz alındığında 2019 yılının Ocak ayında Tüketici Fiyat Endeksi'ne göre 29,13 TL olması gerekirken, 26,0013 TL'dir. Aynı yaklaşımla 2016 yılındaki kuru çay fiyatı baz alınarak yapılan hesaplamada 2019 yılında olması gereken fiyat 31,26 TL'dir.

Çizelge- 3 Kuru Çay Fiyatları (Ocak ayı)

Yıl	Fiyat (TL/Kg)	2019 yılı İçin Hesaplanan Fiyat (TL/Kg)*
2015	18,3257	29,13
2016	21,5530	31,26
2017	24,1841	32,12
2018	26,9884	32,48
2019	26,0013	-

Kaynak; TÜİK Tüketici Fiyat Endeksleri

ÇAYKUR neden zarar ediyor?

ÇAYKUR 46 yaş çay işleme fabrikası, 1 paketleme fabrikası, 1 ana tamir fabrikası, Pazarlama ve Üretim Bölge Müdürlüğü, 8 Pazarlama Bölge Müdürlüğü, Atatürk Çay ve Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, ülke genelinde 12.500 çalışanı ile çay sektöründe ülkemizin en büyük kuruluşudur ve kuru çay pazarının yüzde 45-50'lik bölümünü elinde tutmaktadır.

Çizelge-3'ün incelenmesinden görüleceği gibi, çay fiyatları ile Tüketici Fiyat Endeksinden hesaplanan fiyatlar arasındaki fark giderek artmıştır. İzlenen fiyat politikası ÇAYKUR'un karlılığı üzerinde de etkili olmaktadır. Son on yılın yedisinde ÇAYKUR zarar etmiştir. Bu zarar son iki yıldır oldukça yüksek denebilecek düzeyde olmuştur.

Çizelge-4 ÇAYKUR Kar / Zarar Durumu

Yıl	Kar (TL)	Zarar (TL)
2009	-	23.209.000
2010	-	26.991.000
2011	-	74.557.000
2012	-	64.828.000
2013	-	39.301.000
2014	12.062.000	-
2015	22.671.000	-
2016	82.124.000	-
2017	-	267.742.000
2018	-	657.086.000

Kaynak; 2018 ÇAYKUR Faaliyet Raporu

Endişemiz, Varlık Fonu'na devredilmiş olan ÇAYKUR'un artan zararları gerekçe gösterilerek özelleştirilmeye kalkışılmasıdır. Böyle bir durumda çay üreticileri piyasaya tamamen teslim olacak, sorunlar katlanarak büyüyecek, çay sektörün uluslararası çay firmalarına oyun alanı haline gelecektir.

Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

- Çay 70 yılda bölgenin sosyal, ekonomik gelişiminin dinamiği oldu. Çay tarımının sürdürülebilirliğinin önündeki en büyük sorun uygulanan yanlış tarım teknikleriyle toprak ve su kaynaklarında görülen bozulmalardır. Yanlış gübre seçimi, aşırı ve yanlış kullanımı asitleşmeyle başlayan ciddi sorunlara neden olmaktadır. Toprak yapısını düzenleyecek önlemler destekleme politikalarına dahil edilmelidir. 1/10 oranında uygulanan ve desteklenen budama projesine, toprak analizleri doğrultusunda dolomit gibi düzenleyiciler, çapalama eklenmelidir.
- Çay fabrikalarında yılda 80 bin tonu bulan üretim atıklarının kompost olarak toprağa verilmesi sağlanmalıdır. Çay üreticileri tamamen örgütsüz durumdadır. Onları sektörün ciddi bir muhatabı haline getirecek kooperatif, üretici birlikleri gibi oluşumlar desteklenmelidir. Üreticinin çaresizliği fırsata dönüştürülmemelidir. Kuru çay fiyatlarının devlet eliyle baskılanmasının faturasını yine iklimin, coğrafyanın zor koşullarında başka bir alternatifi olmayan çay üreticileri ödemektedir.
- Çelikleme yöntemiyle erken, orta ve geççi çeşitler ile yeniden tesis edilecek yeni bahçelerle çayın hasat olgunluğuna erişmesi daha uzun periyoda yayılarak, kotadan kaynaklı sorunların önemli ölçüde giderilmesi mümkündür. Yeni ıslah edilecek,

büyüme periyodu daha uzun süren çeşitlerle oluşturulacak bahçeler, yaş çayın kartlaşmadan kendini taze olarak da muhafaza edebilmesini mümkün kılacak, ürünün belirli periyotta hasat zorunluluğunu ortadan kaldıracaktır. Ancak çay bahçelerinin üstün nitelikli çeliklerle yenilenmesi otuz yıldır konuşulmasına karşın, 1970'li yıllarda belirlenmiş 7-8 çelik ve son yıllarda bu çeliklere eklenmeye çalışılan 3-4 çelik dışında bugüne kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

- Çay alanlarının tohumla tesis edilmiş olması müthiş bir genetik çeşitlilik sunmaktadır. Yapılacak öncelikli iş, ÇAYKUR'un bütün Ziraat Mühendisi kadrosunu harekete geçirerek seleksiyon çalışmasına bir an önce başlamasıdır. Belirlenen farklı özellikteki (erken, geçici, renk, yaprak büyüklüğü, kalite vs) çelikler bir gen havuzuna alınmalı, uyumları araştırılarak, bu çeliklerin üretimine geçilmelidir.
- Ülkemizde elde edilen kuru çay miktarı, piyasada tüketilebilir bir miktardadır. Ancak Mersin-Kars çizgisinin altındaki şehirlerde kuru çay tüketimi tercihi büyük ölçüde yabancı menşeli çaylara yönelmiş durumdadır. Tüketici anketleri ile ÇAYKUR ve özel sektör bayi satışları incelendiğinde 50-70 bin ton kadar yabancı çay girişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu tercihin değiştirilmesi veya o yöredeki insanların damak tadına uygun çay üretimine yönelik çalışmaların yapılması ve bu çabaların ısrarla sürdürülmesi gerekmektedir.
- Çay alanlarındaki parçalanma çoğu beş dekarın altında 200 bin küçük üretici yaratmıştır. Bu kadar dağınık ve yüksek sayıdaki üretici çay sektörünün, sanayicisinin karşısında güçlü bir muhatap olamamaktadır. Her üretici bireysel çabalarla sorununu çözmeye çalışmaktadır. Bölgedeki tarımsal örgütlenmeler güçsüz ve etkisiz bir durumdadır. Üreticilerin örgütlenmesi, çay üretimi ve pazarlanmasında etkin rol ve sorumluluk alması büyük bir ihtiyaçtır.
- Çay sektöründe, üretimden tüketime olan süreçte sorunlar bulunmaktadır. Çay üreticilerin ürünlerini maliyetlerini karşılayacak ve karlılığını sağlayacak bir fiyattan satması sağlanmalıdır. Üreticilerin ürünlerinin düşük fiyattan ve uygun olmayan ödeme koşullarında özel sektöre satmak zorunda kalmasını önleyici düzenlemeler yapılması, örgütlenmeleri desteklenmelidir. Ülkeye kaçak çay girişinin önüne geçilmelidir. Kayıt dışı ve merdiven altı üretim ve satışın yaygın olduğu ülkemizde çay üretimi, satışı ve destekleme konularını hükme bağlayan, üretici ve tüketiciyi koruyan kapsamlı bir Çay Kanunu'na şiddetle ihtiyaç vardır.